

Ófelnémet igék – megoldás

Az ófelnémet nyelv a mai irodalmi német nyelv elődje, amelyet hozzávetőleg a VIII–XI. században beszéltek. A ma rendhagyóként ismert német igék egyes alakjait ebben a korszakban még produktív szabályok alapján képezték. (A feladatban nem szerepel minden csoport.) A táblázatban ófelnémet igéket látsz, melyeknek 5 alakjuk van (a zárójelben a német grammatikai kifejezéseket találod):

I. Főnévi igenév (Infinitiv)

II. Jelen idő (Präsens), kijelentő mód, E/1.

III. Múlt idő (Präteritum), kijelentő mód, E/1. (ugyanez az E/3. is)

IV. Múlt idő (Präteritum), kijelentő mód, T/1.

V. Befejezett melléknévi igenév (Partizip Perfekt)

A táblázatban ófelnémet igéket látsz. Figyeld meg őket, és írd be a hiányzó alakokat!

(A 8. sor IV. alakjában az *-un* végződés szabálytalan eset.)

	I.alak	II.alak	III.alak	IV.alak	V.alak	Jelentés
1.	bîtan	bîtu	beit	bitum	gibitan	várni
2.	klimban	klimbu	klamb	klumbum	giklumban	mászni
3.	wëgan	wigu	wag	wâgum	giwëgan	nyomni
4.	bëran	biru	bar	bârum	giboran	hordani
5.	swëllan	swillu	swal	swullum	giswollan	dagadni
6.	pflëgan	pfligu	pflag	pflâgum	gipflëgan	gondozni
7.	scrîban	scrîbu	screib	scribum	giscribun	írni
8.	nëman	nimu	nam	nâmun	ginoman	venni
9.	hëlfan	hilfu	half	hulfum	giholfan	segíteni
10.	swimman	swimmu	swam	swummum	giswumman	úszni
11.	bërgan	birgu	barg	burgum	giborgan	menteni
12.	slintan	slintu	slant	sluntum	gisluntan	
13.	knëtan	knitu	knat	knâtum	giknëtan	gyúrni
14.	zëman	zimu	zam	zâmum	gizoman	illik
15.	krimman	krimmu	kram	krummum	gikrumman	megsérülni

16.	gëllan	gillu	gal	gullum	gigollan	zengeni
17.	hëlan	hilu	hal	hâlum	giholan	titkolni
18.	wëban	wibu	wab	wâbum	giwëban	szőni
19.	rimpfan	rimpfu	rampf	rumpfum	girumpfan	ráncolni
20.	skërran	skirru	skar	skurru	giskorran	karcolni
21.	rinnan	rinnu	ran	runnum	girunnan	folyni
22.	stîgan	stîgu	steig	stigum	gistigan	emelkedni
23.	bintan	bintu	bant	buntum	gibuntan	kötni
24.	wërfan	wirfu	warf	wurfum	giworfan	dobni
25.	gëban	gibu	gab	gâbum	gigëban	adni
26.	wërran	wirru	war	wurru	giworran	megzavarni
27.	trëtan	tritu	trat	trâtum	gitrëtan	lépni
28.	rîtan	rîtu	reit	ritum	giritan	lovagolni
29.	stëlan	stilu	stal	stâlum	gistolan	lopni

Rövid magyarázat (Egressy János):

A feladat igéi 5 csoportba oszthatók, az alakok az egyes csoportokon belül ugyanúgy képződnek.

- A tő magánhangzója az I. alakban î, amelyet sosem követ orrhang. Ide tartozik például: *bîtan*, *scrîban*.
- A tő magánhangzója az I. alakban i, amelyet vagy orrhang(n,m)+mássalhangzó vagy hosszú(mm,nn) orrhang követ. Ide tartozik például: *swimman*, *rimpfan*, *rinnan*, *slintan*.
- A tő magánhangzója az I. alakban ë, amelyet vagy likvida(l,r)+mássalhangzó vagy hosszú(ll,rr) likvida követ. Ide tartozik például: *wërran*, *swëllan*, *hëlfan*, *bërgan*.
- A tő magánhangzója az I. alakban ê, amelyet vagy egy likvida(r,l) vagy egy orrhang (n,m) követ. (Ezután az I. alakban rögtön az -an szuffixum következik.) Ide tartozik például: *nëman*, *bëran*, *zëman*, *hëlan*.
- A tő magánhangzója az I. alakban ë, amelyet sosem követ likvida(r,l) vagy orrhang(n,m). Ide tartozik például: *knëtan*, *pflëgan*.

Pontozás: Minden megadott alak 1 pontot ér.

Részletes magyarázat (Kövér Blanka):

Az 5 igealak az alábbi sémát követi:

I. alak
 $X_1V_1Y_1an$

II. alak
 $X_2V_2Y_2u$

III. alak
 $X_3V_3Y_3$

IV. alak
 $X_4V_4Y_4um$

V. alak
 $giX_5V_5Y_5an$

ahol $V_1, \dots, V_5$ valamilyen magánhangzók (az ei -t is egy magánhangzónak tekintve), $X_1, \dots, X_5$ és $Y_1, \dots, Y_5$ pedig valamilyen mássalhangzó-csoportok. A továbbiakban azt próbáljuk meghatározni, hogy ezek a változók hogyan viszonyulnak egymáshoz, és ez alapján hogyan csoportosíthatjuk az ófelnémet igéket.

Vizsgáljuk meg először az I. és a II. alak kapcsolatát! Az adatok alapján megfigyelhető, hogy

$$X_2 = X_1 \text{ és } Y_2 = Y_1$$

minden esetben, a magánhangzók esetében azonban van váltakozás. Pontosabban azt a szabályt figyelhetjük meg, hogy

$$\begin{aligned} \text{ha } V_1 = i, \hat{i}, \text{ akkor } V_2 = V_1, \text{ viszont} \\ \text{ha } V_1 = \ddot{e}, \text{ akkor } V_2 = i \end{aligned}$$

Mi a helyzet a III. alakkal? Itt már a mássalhangzók is változhatnak az I. alakhoz képest: azt látjuk, hogy míg

$$X_3 = X_1$$

továbbra is fennáll, a második mássalhangzócsoporthoz időnként rövidülés történik, például a *swëllan* – *swal* párosban. Az alábbi szabályt figyelhetjük meg:

$$\begin{aligned} \text{ha } Y_1 = CC \text{ (azaz két azonos mássalhangzóból áll), akkor } Y_3 = C, \\ \text{egyébként } Y_3 = Y_1 (= Y_2) \end{aligned}$$

A magánhangzók pedig az alábbi szabály szerint változnak:

$$\begin{aligned} \text{ha } V_1 = \hat{i}, \text{ akkor } V_3 = ei, \\ \text{ha } V_1 = i, \ddot{e}, \text{ akkor } V_3 = a \end{aligned}$$

A IV. alak esetén a mássalhangzókkal megint egyszerű a dolgunk:

$$X_4 = X_1 \text{ és } Y_4 = Y_1$$

A magánhangzók változásának szabálya azonban már érdekesebb. Az könnyen látható, hogy

$$\begin{aligned} \text{ha } V_1 = \hat{i}, \text{ akkor } V_4 = i, \text{ illetve} \\ \text{ha } V_1 = i, \text{ akkor } V_4 = u, \end{aligned}$$

azonban azt látjuk, hogy ha $V_1 = \ddot{e}$, akkor V_4 lehet „u” és „â” is (ld. *swëllan* – *swullum*, de *wëgan* – *wâgum*). Mi okozhatja ezt a váltakozást? Itt nyilván nem egyedül V_1 határozza meg V_4 -et, úgyhogy a környezetét, a vele szomszédos mássalhangzókat is érdemes megvizsgálni. Végül azt figyelhetjük meg, hogy

$$V_1 = \ddot{e} \text{ esetén } V_4 = \begin{cases} u & \text{ha } Y_1 = lC \text{ vagy } rC, \text{ ahol } C \text{ valamilyen mássalhangzó} \\ \hat{a} & \text{különben} \end{cases}$$

Az V. alak szabályszerűségei a IV. alakéra emlékeztetnek: megint fennáll, hogy

$X_5 = X_1$ és $Y_5 = Y_1$,

és hogy

$\begin{aligned} &\text{ha } V_1 = \hat{i}, \text{ akkor } V_5 = i, \text{ illetve} \\ &\text{ha } V_1 = i, \text{ akkor } V_5 = u, \end{aligned}$
--

$V_1 = \ddot{e}$ esetén pedig váltakozást látunk, V_5 lehet „ $\ddot{e}$ ” és „ o ” is (pl. wëgan – giwëgan, viszont bëran – giboran és nëman – ginoman). Az adatok alapján az alábbi szabályt állapíthatjuk meg:

$V_1 = \ddot{e} \text{ esetén } V_5 = \begin{cases} o & \text{ha } Y_1 \text{ első mássalhangzója } l, r, n \text{ vagy } m \\ \ddot{e} & \text{különben} \end{cases}$
--

A szabály általános alakja valójában a következő: $V_5 = o$, ha Y_1 első mássalhangzója ún. *likvida* (r, l) vagy *orrhang* (m, n), különben pedig $V_5 = \ddot{e}$.

A fent megállapított szabályok alapján a feladatban szereplő ófelnémet igék öt csoportba oszthatóak:

- **$V_1 = \hat{i}$ a tő magánhangzója**
Például: bîtan, scrîban
További megfigyelés: a tő magánhangzóját itt sosem követi orrhang.
- **$V_1 = i$**
Például: swimman, rimpfan, rinnan, slintan
További megfigyelés: a tő magánhangzóját itt mindig vagy orrhang+mássalhangzó, vagy hosszú orrhang követi.¹
- **$V_1 = \ddot{e}$, és $Y_1 = lC$ vagy rC**
Például: wërran, swëllan, hëlfan, bërgan
- **$V_1 = \ddot{e}$, és Y_1 nem lC vagy rC alakú, de első mássalhangzója likvida vagy orrhang**
Ez a példák alapján tulajdonképpen azt jelenti, hogy $Y_1 = l, r, m, n$.
Például: nëman, bëran, zëman, hëlan
- **$V_1 = \ddot{e}$, de ezt nem likvida vagy orrhang követi**
Például: knëtan, pflëgan

Forrás: Schmidt, Wilhelm: Geschichte der deutschen Sprache. Ein Lehrbuch für das germanistische Studium. 6., völlig überarbeitete und erweiterte Auflage. Stuttgart; Leipzig: Hirzel, 1993. — ISBN 3-7776-0501-8. 384 Seiten, DM 39,80

¹ Innen tudható például az, hogy a *warf* III. alakú szó I. alakja csak *wërfan* lehet, nem pedig **wirfan*.